

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217;
e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

**Το δικαίωμα νομικής συνδρομής – βασικές σχετικές
ευρωπαϊκές αρχές και μείζονα ζητήματα της ελληνικής
νομοθεσίας και πράξης ***

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η παροχή νομικής συνδρομής σε ιδιαίτερα ευάλωτα, άπορα άτομα, για τη διασφάλιση της νομικής προστασίας τους, δηλαδή της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο ενός σύγχρονου Κράτους Δικαίου, έχει εδραιωθεί στην Ευρώπη ως ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ, βλ. *infra*, σελ. 3) έχει εδραιώσει το ανωτέρω δικαίωμα υπέρ κάθε ατόμου, χωρίς καμία διάκριση, που βρίσκεται στην επικράτεια των Κρατών-Μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με τις σχετικές αρχές του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΕΕ, η αποτελεσματική πρόσβαση σε παροχή νομικής συνδρομής απόρων ατόμων δεν πρέπει κατ' αρχήν να περιορίζεται βάσει της νομικής φύσης των εκάστοτε διαφορών και των δικαιωμάτων που θίγονται. Στην παρούσα εισήγηση παρουσιάζονται κατ' αρχήν οι σχετικές βασικές αρχές που έχουν θεσπισθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης και από την ΕΕ. Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά στα μείζονα ζητήματα της σχετικής ελληνικής νομοθεσίας και πράξης, από την οποία γίνεται αντιληπτή και προκύπτει, όπως τονίζεται στο τρίτο μέρος του

* Εισηγητές: Επίκ. Καθηγ. Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Αν. Προεδρεύων του Α' Τμήματος της ΕΕΔΑ, Νίκος Σιταρόπουλος, ΔΝ, LLΜ, Επιστημονικός Συνεργάτης της ΕΕΔΑ. Δημοσιεύθηκε στο *Νομικό Βήμα* (2001) σελ. 1597-1604.

παρόντος, η επιτακτική ανάγκη εκσυγχρονισμού του σχετικού νομικού πλαισίου με βάση τις σύγχρονες ευρωπαϊκές δικαιοτικές Αρχές.

I. ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (ΣτΕ)

1. Στο πλαίσιο του ΣτΕ έχουν προσδιορισθεί πέντε κύριοι τομείς όπου θα πρέπει να εκτείνεται, *στην πράξη*, η παροχή νομικής συνδρομής σε οικονομικά ασθενή πρόσωπα χωρίς διακρίσεις από τα ευρωπαϊκά Κράτη:¹

(α) Η παροχή νομικών πληροφοριών και συμβουλών.

(β) Η υπεράσπιση κατηγορουμένων σε ποινικές υποθέσεις.

(γ) Η προετοιμασία δικογραφιών σε μη ποινικές υποθέσεις και η εκπροσώπηση πελατών από συνηγόρους. *Ως μη ποινικές υποθέσεις εννοούνται όχι μόνο οι αστικές υποθέσεις αλλά επίσης οι διοικητικές, όπως επίσης εκείνες όπου οι δικηγόροι εκπροσωπούν πρόσωπα, όπως παιδιά και νέους, αρρώστους, φυλακισμένους και αιτούντες άσυλο, που αδυνατούν να ασκήσουν τα δικαιώματά τους.*

(δ) Παροχή συνδρομής στις νομικές συνδιαλλαγές με εθνικές Αρχές.

(ε) Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και συνδρομής σχετικά με την εκτέλεση αποφάσεων, ποινών ή εξωδικαστικών συμβιβασμών.

2. Το ζήτημα της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη ιδιαίτερα απόρων ατόμων απασχόλησε την Επιτροπή Υπουργών του ΣτΕ αρκετές φορές. Στην πιο πρόσφατη Σύστασή της, υπ' αριθ. (93) της 8ης Ιανουαρίου 1993, η Επιτροπή Υπουργών αναγνώρισε ότι η κατάσταση οξείας φτώχειας συνεχίζει να στερεί από πολλά άτομα την αποτελεσματική απόλαυση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που πρέπει να διασφαλίζεται χωρίς διακρίσεις σύμφωνα με το άρθρο 14 ΕΣΔΑ (παρ. 4 της Σύστασης).

Η Επιτροπή Υπουργών τόνισε ιδιαίτερα επίσης την αρχή του αδιαιρέτου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει ως συνέπεια την

1 Βλ. Esposito, G, *Legal Aid for 800 Million Europeans: The Council of Europe Efforts, intervention at the Forum on giving legal assistance to citizens across borders*, Paris, 30.10.2000, σελ. 1-2.

υποχρέωση, εκ μέρους των Κρατών-Μελών του ΣτΕ, προστασίας της απόλαυσης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, χωρίς παράβλεψη των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη, σύμφωνα με την ίδια Επιτροπή, συνδέεται άμεσα με το δικαίωμα προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όλων των ατόμων χωρίς καμία απολύτως εξαίρεση.

Η Επιτροπή Υπουργών με την παραπάνω Σύστασή της συνέστησε στις κυβερνήσεις των Κρατών-Μελών του ΣτΕ, μεταξύ άλλων, τα κάτωθι:

(α) Τη λήψη μέτρων για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη των ιδιαίτερα απόρων ατόμων με την παροχή, μεταξύ άλλων, υπηρεσιών νομικής συνδρομής στα άτομα αυτά.

(β) Τη διευκόλυνση αποτελεσματικής πρόσβασης σε οιονεί δικαστικές μεθόδους επίλυσης διαφορών για ιδιαίτερα άπορα άτομα.

(γ) Τη διευκόλυνση της αποτελεσματικής πρόσβασης στα δικαστήρια των ανωτέρω ατόμων με τους εξής τρόπους:

- Με την επέκταση της νομικής συνδρομής ή άλλης μορφής νομικής βοήθειας σε όλες τις δικαστικές διαφορές και όλους τους βαθμούς (σε υποθέσεις αστικές, ποινικές, εμπορικές, διοικητικές, κοινωνικές κλπ).
- Με την επέκταση της νομικής συνδρομής σε ιδιαίτερα άπορα άτομα που είναι ανιθαγενείς ή αλλοδαποί.
- Με την αναγνώριση του δικαιώματος συνδρομής από έναν κατάλληλο συνήγορο, ει δυνατόν της επιλογής του δικαιούχου, που θα λαμβάνει επαρκή αμοιβή.
- Με τον περιορισμό των περιπτώσεων όπου η νομική συνδρομή μπορεί να απορριφθεί από τις αρμόδιες αρχές, κυρίως στις υποθέσεις εκείνες όπου οι λόγοι απόρριψης είναι το απαράδεκτο, ή εμφανώς ανεπαρκείς προοπτικές επιτυχίας, ή υποθέσεις όπου η παροχή νομικής συνδρομής δεν κρίνεται ως απαραίτητη για την απόδοση δικαιοσύνης.

- Με την απλούστευση της διαδικασίας μέσω της οποίας παρέχεται η νομική συνδρομή στα ιδιαίτερα άπορα άτομα, και την άμεση παροχή προσωρινής νομικής συνδρομής όπου αυτό είναι δυνατό.
- Με την ενεργοποίηση μη κυβερνητικών ή εθελοντικών οργανώσεων στο χώρο παροχής νομικής συνδρομής.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ (ΕΕ)

1. Το δικαίωμα στην παροχή νομικής συνδρομής όλων των ατόμων, χωρίς διακρίσεις, «που δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους», για την αποτελεσματική πρόσβαση και των προσώπων αυτών στη δικαιοσύνη, έχει κατοχυρωθεί πλέον στην ΕΕ με το άρθρο 47.3 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.² Πηγή έμπνευσης της διάταξης αυτής είναι η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που έχει αναγνωρίσει την υποχρέωση διάθεσης νομικής συνδρομής από τα Κράτη για τη διασφάλιση αποτελεσματικής νομικής (δικαστικής) προστασίας όλων των προσώπων.³ Καθένας ευρισκόμενος στην ΕΕ, σύμφωνα με το άρθρο 47.2 του Χάρτη, πρέπει να «έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτεί δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του». Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ δεν θέτει καμία διάκριση βάσει της νομικής φύσης των εκάστοτε διαφορών για τις οποίες η νομική συνδρομή είναι αναγκαία, εφόσον οι εν λόγω διαφορές άπτονται της υπεράσπισης «δικαιωμάτων και ελευθεριών που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης» (άρθρο 47.1).

2. Η Επιτροπή της ΕΕ ασχολήθηκε πρόσφατα με το ζήτημα της νομικής συνδρομής σε αστικές υποθέσεις και τα σχετικά νομικά διασυννοριακά προβλήματα.⁴ Πολλά από τα στοιχεία που αναφέρονται στη σχετική μελέτη της Επιτροπής αφορούν και είναι εφαρμόσιμα στο σύστημα παροχής νομικής συνδρομής σε εθνικό επίπεδο.

² *OJ C* 364/1, 18.12.2000.

³ Υπόθεση *Airey*, ECrtHR Judgment 09.10.1979, Series A' 32, 11. Βλ. και Note from the Presidium, *Text of the explanations relating to the complete text of the Charter as set out in CHARTE 4487/00 CONVENT 50*, Brussels 11.10.2000, CHARTE 4473/00, CONVENT 49, σελ. 41.

⁴ Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής, *Νομική συνδρομή σε αστικές υποθέσεις: Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διάδικοι διασυννοριακής διαφοράς*, 09.02.2000, COM (2000) 51 τελικό

Σύμφωνα με τη σχετική Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής,⁵ τα περισσότερα Κράτη της ΕΕ χορηγούν νομική συνδρομή για υποθέσεις **ενώπιον όλων των δικαστηρίων**, αστικών, εμπορικών, διοικητικών ή ποινικών. Ορισμένα όμως Κράτη της ΕΕ αποκλείουν τη νομική συνδρομή ενώπιον ορισμένων δικαστηρίων όπως είναι τα διοικητικά, ή τη νομική συνδρομή για ορισμένα είδη ενδίκων μέσων όπως πχ την 'έγκληση δυσφήμισης'.

Η Επιτροπή για τους σκοπούς ρύθμισης του ζητήματος της διασυνοριακής νομικής συνδρομής θεωρεί ως βασικές μορφές, *ratione materiae*, νομικής συνδρομής τις εξής:

- Παροχή δωρεάν ή χαμηλού κόστους νομικών συμβουλών ή εκπροσώπησης στο δικαστήριο από δικηγόρο.
- Μερική ή ολική απαλλαγή από άλλα έξοδα, όπως είναι τα δικαστικά έξοδα, τα οποία άλλως θα επιβάλλονταν κανονικά.
- Καταβολή άμεσης οικονομικής βοήθειας για την ελάφρυνση των εξόδων που αφορούν στη διαφορά, πχ έξοδα δικηγόρου, δικαστικά έξοδα, έξοδα μαρτύρων, υποχρέωση του ηττηθέντος διαδικού να καταβάλει τα έξοδα του δικαιωθέντος.

3. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό επίσης ότι η Επιτροπή στο ίδιο κείμενό της αναγνωρίζει την ανάγκη παροχής νομικής συνδρομής στις εξής, μεταξύ άλλων, **διαδικαστικές φάσεις**:

- Προδικαστική νομική συμβουλευτική φάση.
- Δικαστική φάση, όπου είναι απαραίτητη η συνδρομή συνηγόρου και η απαλλαγή από τα δικαστικά έξοδα.

Η προδικαστική, συμβουλευτική φάση έχει γενικά αναγνωριστεί ως ιδιαίτερης πρακτικής σημασίας διότι στη φάση αυτή μπορεί να εξακριβωθεί η ύπαρξη ή όχι της βασιμότητας των σχετικών αξιώσεων ή ισχυρισμών του αιτούντος νομική συνδρομή. Έτσι απομακρύνονται άμεσα υποθέσεις που θα είχαν ως μόνο αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη υπερφόρτωση του σχετικού

⁵ Βλ. σελ. 12-13.

νομικού πλαισίου παροχής νομικής συνδρομής αλλά και ενδεχομένως των ίδιων των δικαστικών οργάνων.⁶

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής,⁷ η πλειοψηφία των Κρατών-Μελών της ΕΕ “φιλτράρουν” τις αιτήσεις παροχής νομικής συνδρομής βάσει του κριτηρίου της βασιμότητας της προσφυγής του αιτούντος. Σε ορισμένα Κράτη ερωτάται κατά πόσον η προσφυγή ‘έχει εύλογες πιθανότητες επιτυχίας’, κατά πόσον ‘υπάρχουν βάσιμες πιθανότητες ότι ο αιτών θα κερδίσει την υπόθεση’. Ο έλεγχος αυτός σε μερικά Κράτη είναι τυπικός αλλά σε άλλα ο έλεγχος αυτός έχει ουσιαστικά τη μορφή προδικαστικής εξέτασης.

4. Όσον αφορά στην επιλεξιμότητα *ratione personae*, σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής,⁸ η κατάσταση στα Κράτη-Μέλη της ΕΕ έχει ως εξής:

Ορισμένα Κράτη-Μέλη της ΕΕ εφαρμόζουν ένα οικονομικό όριο που μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με την οικογενειακή διάρθρωση του αιτούντος ή το εισόδημά του και την περιουσία του.

Ορισμένα όμως Κράτη δεν καθορίζουν ειδικό ποσό. Ο αιτών οφείλει να αποδείξει ότι δεν είναι σε θέση να χρηματοδοτήσει τα έξοδα της δίκης γενικά στη βάση πιστοποιητικού των οικονομικών πόρων του, εκδιδόμενου από τις αρχές της χώρας κατοικίας. Σημειωτέον ότι σε ορισμένα Κράτη η νομική συνδρομή που χορηγείται πρέπει να επιστραφεί αργότερα αν η οικονομική κατάσταση του αιτούντος βελτιωθεί εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος.

5. Τέλος, ένα σημαντικό ζήτημα που έχει θέσει και η Πράσινη Βίβλος της ΕΕ είναι η δυνατότητα πρόσβασης σε «*δεόντως εξειδικευμένο δικηγόρο*», στα πλαίσια παροχής νομικής συνδρομής.⁹ Πρόκειται περί ενός των ουσιωδέστερων πρακτικών στοιχείων του συστήματος νομικής συνδρομής. Ορισμένες χώρες της ΕΕ, όπως η Γερμανία, έχουν ήδη βάσεις δεδομένων των

6 Βλ. και Council of the Bars and Law Societies of the European Union, *Response of the CCBE to the Green Paper from the European Commission on Legal Aid in Civil Matters*, 20.05.2000, σελ. 5.

⁷ Πράσινη Βίβλος, *idem*.

⁸ *Idem*.

⁹ *Ibid.* σελ. 15.

νομικών επαγγελματιών. Σχετική βάση δεδομένων θα μπορούσε να δημιουργηθεί και στην Ελλάδα από το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε άμεση συνεργασία με τους ελληνικούς Δικηγορικούς Συλλόγους για την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος παροχής νομικής συνδρομής.

II. ΤΑ ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η Ελλάδα έχει καταδικαστεί δύο φορές έως τώρα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) λόγω της έλλειψης νομοθετικής πρόβλεψης για την παροχή νομικής συνδρομής σε **ποινικές υποθέσεις** που αφορούσαν σε αιτήσεις αναίρεσης ενώπιον του Αρείου Πάγου.¹⁰ Και στις δύο περιπτώσεις οι προσφεύγοντες ήταν άποροι αλλοδαποί που είχαν εμπλακεί σε ποινικές δίκες στην Ελλάδα ως κατηγορούμενοι. Και στις δύο υποθέσεις το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 6 παρ. 1 και 3 (γ) της ΕΣΔΑ.¹¹ Το ΕΔΔΑ έχει εδραιώσει στη νομολογία του τη θέση ότι η ύπαρξη συνηγόρου είναι απαραίτητη σε όλες τις διαδικασίες όπου η σχετική προς εφαρμογή εθνική νομοθεσία, κυρίως η δικονομική, είναι περίπλοκη ή/και το ύψος των σχετικών ποινών που προβλέπονται από τη σχετική νομοθεσία είναι μεγάλο.¹²

¹⁰ Case of *Twalib v. Greece*, appl. no. 42/1997/826/1032, Judgment of 09.06.1998, *Affaire Biba c. Grèce*, no 33170/96, Arrêt du 26.09.2000.

¹¹ Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσις του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτητού και αμερολήπτου δικαστηρίου...» Άρθρο 6 παρ. 3 (γ) ΕΣΔΑ: «Ειδικότερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα:...(γ) όπως υπερασπίση ο ίδιος εαυτόν ή αναθέση την υπεράσπισίν του εις συνήγορον της εκλογής του, εν η δε περιπτώσει δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώση συνήγορον να τω παρασχεθή τοιούτος δωρεάν, όταν τούτο ενδείκνυται υπό του συμφέροντος της δικαιοσύνης» (πρόσθετη έμφαση). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (ECRI) έχει επίσης καλέσει τις ελληνικές Αρχές να διασφαλίσουν το δικαίωμα αλλοδαπών σε δίκαιες νομικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένης της νομικής υπεράσπισης, βλ. ECRI, *Second Report on Greece adopted on 10.12.1999*, Doc. CRI (2000) 32, para. 10.

¹² Βλ. επίσης Case of *Perks and Others v. The United Kingdom*, appl. 25277/94 etc, Judgment of 12.10.1999, para. 76. Παρόμοια νομολογιακή θέση έχει λάβει η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, βλ. D McGoldrick, *The Human Rights Committee*, Oxford, Clarendon Press, 1994, σελ. 428-429.

2. Η Ελλάδα συμμορφώθηκε νομοθετικά προς τις ανωτέρω καταδικαστικές αποφάσεις με το Ν. 2721/1999 (ΦΕΚ Α' 112) που πρόσθεσε το άρθρο 96^Α στον ΚΠΔ με τίτλο «Πίνακας διοριστέων συνηγόρων». Σύμφωνα με τη νέα αυτή διάταξη, σε κάθε περίπτωση που προβλέπεται αυτεπάγγελτος διορισμός συνηγόρου για τον κατηγορούμενο, από το δικαστήριο ή συμβούλιο ή από τον ανακριτή, η επιλογή του γίνεται με τη διαδικασία της παρ. 2 του άρθρου 96^Α ΚΠΔ. Η βασιμότητα της σχετικής αίτησης από τον κατηγορούμενο 'πιθανολογείται' (όπως συμβαίνει και στο άρθρο 197 ΚΠολΔ) από τις αρμόδιες προαναφερθείσες αρχές και σχετίζεται με τη έλλειψη οικονομικής δυνατότητας του κατηγορούμενου να διορίσει δικηγόρο. Σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 96^Α ΚΠΔ, όλοι οι δικηγόρικοί σύλλογοι τον Ιούνιο κάθε τρίτου έτους καλούν τους δικηγόρους που το επιθυμούν να γραφούν σε ειδικό πίνακα δικηγόρων νομικής συνδρομής που παραδίδεται στις αρμόδιες δικαστικές αρχές. Στους διοριζόμενους αυτεπαγγέλτως από τον πίνακα δικηγόρους καταβάλλεται, εφόσον ενήργησαν ως συνήγοροι υπεράσπισης, η προβλεπόμενη κατώτατη αμοιβή από τον Κώδικα των Δικηγόρων (στην πράξη είναι η προείσπραξη). Εάν το υπερασπιστικό έργο έχει σε κάποια περίπτωση μακρά διάρκεια, οι αρμόδιες δικαστικές αρχές μπορούν να ορίζουν αυξημένη αμοιβή του δικηγόρου (άρθρο 96^Α παρ. 4 ΚΠΔ).

3. Η παρ. 5 του ίδιου άρθρου προβλέπει την έκδοση κοινής απόφασης των Υπουργών Δικαιοσύνης και Οικονομικών για τον τρόπο εκκαθάρισης και καταβολής της αμοιβής των δικηγόρων κατά την παρ. 4 της ίδιας διάταξης. Η διυπουργική αυτή απόφαση εκδόθηκε το 2000 (αρ. 26106, 05.05.2000, ΦΕΚ Β' 649).

4. Το δικαίωμα του απόρου κατηγορουμένου σε νομική συνδρομή σε όλες τις φάσεις της ποινικής διαδικασίας τόνισε ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου με την εγκύκλιό του 3993/9 της 28^{ης} Δεκεμβρίου 2000, η οποία έχει ως θέμα της την εφαρμογή της ΕΣΔΑ στις ποινικές διαδικασίες. Αντία της έκδοσης αυτής της εγκυκλίου ήταν, όπως διαφαίνεται από το σχετικό κείμενο, οι προαναφερθείσες καταδικές της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ. Παρ' όλα αυτά, σε σχετική με το θέμα συνεδρίαση στο Υπουργείο Δικαιοσύνης την

12.03.2001 (όπου παρέστη ο Εισηγητής Επιστημονικός Συνεργάτης εκ μέρους της ΕΕΔΑ), τονίστηκε από όλους του συνομιλητές ότι το σύστημα αυτεπάγγελτου διορισμού συνηγόρου του ΚΠΔ ως έχει σήμερα δεν έχει λειτουργήσει ικανοποιητικά στην πράξη. Οι δικαστές στην πράξη δεν χρησιμοποιούν τον κατάλογο του Δικηγορικού Συλλόγου, αλλά ζητούν από παρευρισκόμενους στο δικαστήριο δικηγόρους να ενεργήσουν ως συνήγοροι. Επίσης αναφέρθηκε ότι λόγω αυτής της πρακτικής υπάρχουν περιπτώσεις δικηγόρων που εκμεταλλεύονται την κατάσταση, αναλαμβάνοντας αυτεπαγγέλτως, ευκαιριακά, αυτές τις υποθέσεις και λαμβάνοντας, αντιδεοντολογικά, την ανάλογη προείσπραξη δικηγόρου χωρίς μελέτη της δικογραφίας και χωρίς να παρέχουν έτσι ουσιαστική συνδρομή στους κατηγορούμενους.¹³

5. Πρέπει να τονιστεί όμως επίσης ότι η ελληνική νομοθεσία δεν προβλέπει το δικαίωμα παροχής νομικής συνδρομής σε περιπτώσεις απόρων ατόμων που δεν είναι κατηγορούμενοι αλλά επιθυμούν να ασκήσουν έγκληση ή πολιτική αγωγή σύμφωνα με τα άρθρα 46 επ. και 63 επ. ΚΠΔ αντίστοιχα, περιπτώσεις όπου τα έννομα συμφέροντα του ατόμου πρέπει να διασφαλίζονται με έναν επίσης άρτιο δικονομικό τρόπο. Σχετική συμβουλευτική νομική συνδρομή δεν προβλέπει η ελληνική ποινική δικονομία.

6. Το σοβαρό έλλειμμα νομικής συνδρομής είναι επί δεκαετίες εμφανές στην Ελλάδα, σε αντίθεση προς άλλες ευρωπαϊκές χώρες, στις υποθέσεις απόρων αλλοδαπών προσώπων και κυρίως αιτούντων άσυλο, ατόμων ιδιαίτερα ευάλωτων που χρήζουν ειδικής προστασίας. Η μοναδική σχετική νομική συνδρομή έως τώρα στις περιπτώσεις αυτές προέρχεται από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις σε ή χωρίς συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες και από Δικηγορικούς Συλλόγους.

¹³ Στην ανωτέρω συνεδρίαση, οι εκπρόσωποι των Δικαστικών Φυλακών Κορυδαλλού τόνισαν τη σημασία που εκείνοι προσδίδουν στη δημιουργία γραφείου νομικής αρωγής μέσα στις φυλακές Κορυδαλλού, πρότειναν δε να χρησιμοποιείται ως αποδεικτικό μέσο της απορίας η κίνηση λογαριασμού του ατόμου που αιτείται νομική αρωγή.

7. Στις αστικές υποθέσεις το ευεργέτημα της πενίας (ΕτΠ) έχει μία μακρά ιστορία στο ελληνικό δίκαιο, έχοντας καθιερωθεί στα άρθρα 194-204 ΚΠολΔ. Το ΕτΠ παρέχεται σε, μεταξύ άλλων, όποιον «αποδεδειγμένα δεν μπορεί να καταβάλει τα έξοδα της δίκης χωρίς να περιοριστούν από αυτό τα απαραίτητα μέσα για την διατροφή του ίδιου και της οικογένειά του» (άρθρο 194 παρ. 1 ΚΠολΔ).

8. *Ιδιαίτερα προβληματική είναι η διάταξη του άρθρου 195 παρ. 1 ΚΠολΔ σύμφωνα με την οποία το ΕτΠ παρέχεται και σε αλλοδαπούς υπό τον όρο της αμοιβαιότητας. Ο όρος της αμοιβαιότητας αυτής της διάταξης αντίκειται στις επιταγές του σύγχρονου δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ διασφαλίζει το δικαίωμα όλων των προσώπων, χωρίς ουδεμία διάκριση βάσει εθνικότητας, σε δίκαιη δίκη και σε περιπτώσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσης.*¹⁴

9. *Επίσης και στις αστικές υποθέσεις το ελληνικό δίκαιο δεν προβλέπει παροχή νομικής συνδρομής στα αρχικά στάδια της αστικής υπόθεσης, και κυρίως στα συμβουλευτικά στάδια όπου η παροχή νομικής συνδρομής διαδραματίζει και πάλι καταλυτικό ρόλο για την επιτυχή έκβαση της σχετικής νομικής διαδικασίας και τη διασφάλιση των σχετικών εννόμων συμφερόντων του άπορου ατόμου.*

10. Ολοκληρωμένη νομική συνδρομή απόρων προσώπων πρέπει να υπάρχει επίσης σε όλες τις **υποθέσεις διοικητικού δικαίου**. Το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) με τις αποφάσεις του 515/2000 (Β' Τμ.) και 521/2000 (Β Τμ.),¹⁵ βασιζόμενο στο άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (Ν. 2462/1997), στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ και στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ, επεξέτεινε το σχετικό γράμμα του νόμου. Το ΣτΕ, εφαρμόζοντας αναλογικά τα άρθρα 194-204 ΚΠολΔ, αναγνώρισε ρητά το δικαίωμα *δικηγορικής συνδρομής* του άπορου διαδίκου στις ενώπιόν του διαδικασίες, και όχι μόνο το δικαίωμα εξαιρέσης του άπορου διαδίκου από την καταβολή τελών και παραβόλου που προβλέπει το ΠΔ 18/1989 περί του ΣτΕ.

¹⁴ Ο αποκλεισμός του όρου της αμοιβαιότητας στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει εδραιωθεί στη νομολογία του ΕΔΔΑ.

¹⁵ Το Σύνταγμα, 3/2000, σελ. 589 και 592 αντίστοιχα.

11. Έλλειμμα όμως δικονομικού δικαίου εξακολουθεί να υπάρχει στις υποθέσεις διοικητικού δικαίου διότι η ελληνική Πολιτεία δεν έχει ακόμη καθιερώσει, κατά το πρότυπο άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ολοκληρωμένο πλαίσιο παροχής νομικής συνδρομής σε *όλα τα στάδια έννομης προστασίας* και κυρίως στα αρχικά, συμβουλευτικά στάδια όπου η συνδρομή συνηγόρου είναι επίσης ζωτικής σημασίας για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων *όλων των αντικειμενικά απόρων προσώπων* που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια.

12. Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών εγκαινίασε το 1997 ένα πρόγραμμα νομικής συνδρομής με την οικονομική υποστήριξη της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του ΟΚΑΝΑ. Το πρόγραμμα αυτό είναι περιορισμένο, εστιάζεται κυρίως σε ποινικές υποθέσεις και αυτή τη στιγμή χρήζει άμεση οικονομική υποστήριξη για να διασφαλιστεί η συνέχιση της λειτουργίας του. Σχετικό, περιορισμένο επίσης, πρόγραμμα νομικής συνδρομής από το 1999 έχει εγκαινιάσει και ο Δικηγορικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης.

ΙΙΙ. ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΕΔΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μετά από ενδελεχή εξέταση του ζητήματος από τα αρμόδια Τμήματα¹⁶ και την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, προτείνονται τα ακόλουθα:

(α) Νομική συνδρομή πρέπει να είναι διαθέσιμη από το Κράτος σε όλα τα άπορα άτομα χωρίς καμιά διάκριση.

(β) Ιδιαίτερη προσοχή είναι σκόπιμο να δοθεί στη νομική συνδρομή και προστασία απόρων αλλοδαπών μεταναστών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων, λόγω του ιδιαίτερα ευάλωτου, κοινωνικά, χαρακτήρα των ατόμων αυτών αλλά και των πρόσφατων σχετικών καταδικαστικών για την Ελλάδα αποφάσεων του ΕΔΔΑ (βλ. ανωτέρω σελ. 5).

¹⁶ Α' Τμήμα: Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων και Γ' Τμήμα: Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς.

(γ) Νομική συνδρομή στα ανωτέρω άτομα πρέπει κατ' αρχήν να παρέχεται ενώπιον όλων των δικαστηρίων (πολιτικών, ποινικών και διοικητικών).

(δ) Νομική συνδρομή πρέπει κατ' αρχήν να παρέχεται αναφορικά με όλες τις διαδικασίες (συμβουλευτικές, προδικαστικές και δικαστικές) όπου η παροχή έννομης προστασίας είναι απαραίτητη για την ορθή απονομή δικαιοσύνης και την αποτελεσματική λειτουργία του σύγχρονου Κράτους Δικαίου.

(ε) Ειδικά στις διαδικασίες ενώπιον των στρατιωτικών δικαστηρίων, θα πρέπει να υπάρξει συνεργασία των Υπουργείων Εθνικής Άμυνας και Δικαιοσύνης για την παροχή αποτελεσματικής νομικής συνδρομής στους άπορους διαδίκους.

(στ) Προς αποφυγή κατάχρησης του θεσμού της νομικής συνδρομής θεωρείται σκόπιμο να καθιερωθεί το κριτήριο της κατ' αρχήν βασιμότητας των προσφυγών των αιτούντων (screening), όπως συμβαίνει σε διάφορα Κράτη της ΕΕ όπου η παροχή νομικής συνδρομής εξαρτάται από το αν η σχετική προσφυγή έχει εύλογες ή βάσιμες πιθανότητες επιτυχίας (βλ. ανωτέρω σελ. 4).

(ζ) Όσον αφορά στις υποθέσεις παραβίασης του Ν. 927/1979 *«Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις»*, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 1419/1984, διατυπώθηκαν δύο απόψεις: Κατά την πρώτη άποψη το κριτήριο της κατ' αρχήν βασιμότητας δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται εδώ δεδομένου ότι πρόκειται για ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία ατόμων, καθώς και διότι ο ανωτέρω νόμος δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί έως σήμερα, κυρίως λόγω δυσκολιών σε σχέση με την παροχή νομικής συνδρομής. Κατά τη δεύτερη άποψη, δεν υφίσταται ανάγκη διαφοροποίησης.

(η) Ο αναχρονιστικός όρος της αμοιβαιότητας του άρθρου 195 παρ. 1 ΚΠολΔ πρέπει να απαλειφθεί, σύμφωνα με τις επιταγές του σύγχρονου δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. ανωτέρω σελ. 6).

(θ) Το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε συνεργασία με τους αρμόδιους Δικηγορικούς Συλλόγους είναι σκόπιμο να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την

εξάλειψη της υφιστάμενης σοβαρής δυσλειτουργίας του αυτεπάγγελτου διορισμού συνηγόρου από τα ποινικά δικαστήρια (βλ. ανωτέρω σελ. 6).

(ι) Είναι σκόπιμο, τέλος, να καθιερωθούν από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, σε στενή συνεργασία με τους αρμόδιους Δικηγορικούς Συλλόγους, βάσεις δεδομένων στις οποίες να καταγράφεται η ειδικευση των δικηγόρων που είναι πρόθυμοι να παράσχουν νομική συνδρομή, για την άρτια και αποτελεσματική λειτουργία του θεσμού.

Αθήνα, 25 Ιουνίου 2001